

MLADEN UHLIK¹

Razvoj postsovjetskega političnega diskurza od perestrojke do Putina

Izveček: V članku predstavljamo nekatere značilnosti odnosa med političnim diskurzom in političnim kontekstom v Ruski federaciji v zadnjem desetletju. V prvem delu obravnavamo obdobje 90. let. Opisujemo idealne reprezentacije tega obdobja, kot so glasnost, tj. svoboda govora, aktivni dialog med politiki in državljanji ter pluralizem političnih izbir. V drugem delu govorimo o spremembah po prihodu na oblast Vladimirja Putina. Njegova politika pomeni zoženje političnega prostora. Populistične strategije njegovega diskurza pogosto izhajajo iz rušenja kooperativnega principa, kar ima močne perlokucijske učinke.

Gljučne besede: politični diskurz, diskurzivne strategije, populizem, žalitveni govor, politični akterji.

UDK 323(470):81'27

The Development of Post-Soviet Political Discourse: From Perestroika to Putin

Abstract: The study presents some general aspects of the relation between the political discourse and the political situation in the Russian Federation of the last decade. The first part tackles the period of "democratisation" in the nineties, outlining some ideal representations of this period, such as *glasnost*, freedom of speech, active dialogue between politicians and their addressees, and the pluralism of political choices. The second part treats the changes in the political situation and discourse after the ascendance of Vladimir Putin, whose policy has resulted in a reduction of the political arena. The study analyses his political discourse. His populist discursive strategies are often based on the breaking of cooperative principles, which produces a strong perlocutionary effect.

Key words: political discourse, discursive strategies, populism, invective, political agents

¹Mladen Uhlak je podiplomski študent na Institutum Studiorum Humanitatis, Fakulteti za podiplomski humanistični študij v Ljubljani, smer lingvistika govora in teorija družbene komunikacije. E-naslov: uhlik@volja.net.

Študija analizira odnos med spremembami družbenega konteksta in političnim diskurzom, saj politična komunikacija oblikuje, zaznamuje in odseva politični kontekst. Brez uporabe govorne dejavnosti si težko predstavljamo kakršno koli družbeno dejavnost, zato jezik predstavlja pomembno orodje pri oblikovanju politične realnosti.

Študija je zastavljena kot jezikovna in kulturološka analiza spreminjanja političnega diskurza na območju Ruske federacije v zadnjem desetletju. V prvem delu se osredotočamo na postgorbačovsko ali Jelcinovo obdobje (1991–1999). Za prehod z enostrankarskega na večstrankarski demokratični politični sistem je značilna izredna politiziranost družbe, ki se izraža v poskusu, da bi čim večji del javnosti aktivno sodeloval v političnem življenju in hkrati oblikoval politični diskurz. Tako v začetnem obdobju pride do polifonije političnih glasov, ki lahko v javnosti zastopajo različne politične ideje in oblikujejo različna stališča o sedanjosti in preteklosti. V prvem delu bomo predstavili nekatere jezikovne, pragmatične in kulturološke aspekte različnih političnih opcij.

V nadaljevanju se lotevamo obravnave ruskega političnega konteksta in diskurza po prihodu Vladimirja Putina na mesto predsednika Ruske federacije. V tem obdobju (2000–2005) je mogoče opaziti spremembe. Medtem ko je zaradi demokratizacije in razvoja sodobnih tehnologij v prejšnjih letih medijski prostor razvil, tako da ni več odseval zgolj enosmernih političnih opredelitev, se je v drugem obdobju situacija spremenila. Vodilna stranka si je prilastila večino tiskanih in elektronskih medijev, ki so bili prej v rokah različnih mogotcev (oligarhov). Rezultat je zoženje medijskega prostora, število vplivnih nastopajočih političnih subjektov pa se je zvedlo na predsednika in elito, ki ga obdaja. Glede na to, da gre v tem primeru za svojevrstno redukcijo nosilcev političnega diskurza, se bomo v tem delu osredotočili na dominantni predsednikov diskurz in opozorili na nekatere njegove poteze.

POSTSOVJETSKA POLITIČNA KOMUNIKACIJA

Da bi opisali politično komunikacijo v prvem obdobju, moramo predstaviti nekatere socialne in jezikovne spremembe na področju politične komunikacije na začetku 90. let. Razpad Sovjetske zveze (v nadaljevanju SZ) in konec političnega sistema je povzročil spremembo konceptualne politične paradigme, kar je vplivalo na oblikovanje novih vrednostnih dominant. Osnovna postsovjetska politična koncepta sta demokracija (vladavina ljudstva) in "glasnost" (svoboda govora).

Zato se je v tem obdobju z udeležbo na protestih in pri vsakdanjih pogovorih o politiki veliko ljudi vključevalo v politično komunikacijo. To je hkrati izražalo njihovo željo, da bi lahko vplivali na družbene in politične procese. Na vseprisotnost politike v postsovjetskem vsakdanjiku 90. opozarja personifikacija vsakdanjih predmetov, ki dobijo imena politikov npr: Gajdarjeve žemlje (po začasnem predsedniku vlade Gajdarju), Gorbačovov davek.²

V političnem diskurzu tega obdobja so najpogosteje nastopali opozicijski pari, tvorjeni po shemi: označevalec starega v nasprotju z novo besedno zvezo npr. Sovjetska zveza : Rusija, bratska družina ljudstev SZ : bližnja tujina (novi pojem za nekdanje republike SZ), socialistični ideali : človekove pravice, kolektivizem : individualizem itd. Spremembe so zajele različne socialne sfere in formirale nove komunikacijske modele vedenja: volitve, volilna kampanja, protestniške akcije, mitingi, stavke. V novih razmerah političnega diskurza je prišlo do razvoja novih žanrov političnega govora: nastopi na protestnih shodih, tiskovne konference, politične debate, predvolilna kampanja, nagovori ljudstva in podobni žanri ustnega govora. Pri večini teh novih žanrov je očitno, da gre za nove strategije prepričevanja, ki se direktno obračajo na naslovljenca, kar naj bi mu dalo občutek vključenosti v komunikacijskem procesu.

Z razširjanjem kroga udeležencev v komunikacijskem procesu je povezan tudi družbeni postsovjetski mit, da je vertikalni model komunikacije med oblastjo in ljudstvom (ki se izraziteje kaže v totalitarnih družbah) mogoče zamenjati s horizontalnim komunikacijskim modelom, ki bi vključeval več enakopravnejših udeležencev. Če si jezikovno od blizu pogledamo sovjetsko politično komunikacijo, lahko ugotovimo, da so dominantne skupine, ki so nastopale v javnem diskurzu, največkrat uporabljale zaimek "mi", medtem ko so podrejene skupine sovjetsko politično situacijo komentirale z opozicijo "oni : oblast" proti "mi : ljudstvo". Kakor bo razvidno iz nadaljnjih primerov, se v postsovjetskem diskurzu 90. pojavi strategije uveljavljanja osebnega individualističnega principa. Nekateri politiki v 90. uporabljajo zaimek jaz – s čemer poudarjajo tako posebnost svojega glasu v množici drugih političnih opcij kakor tudi to, da zastopajo "novi" nekolektivistični princip.

Ena od značilnih potez političnega in javnega diskurza pred perestrojko je ritualiziranost. Pri ritualu je bolj od same vsebine pomembno, kje, pri kom in kako

² Kitajgorodskaja, Rozanova, 2003, 153.

se govori.³ Zato pri postsovjetskem političnem govoru (ki si prizadeva, da bi bil drugačen od sovjetskega diskurza) ponovno pride do izraza komunikativna funkcija: namesto politika, ki bere govor, se pojavi govorec, ki se, ustvarjajoč govorno masko spontanosti, dinamično obrača na naslovljenca. Tako dobimo cel niz diskurzivnih strategij, ki izhajajo iz zanikanja sovjetskih strategij: performativnost nastopanja, (pogosto navidezna) spontanost, princip poudarjanja osebnosti, obračanje na konkretnega naslovljenca.

Na splošno bi lahko rekli, da je za krizna in prelomna obdobja, kot so revolucije, prevrati ali predvolilne kampanje, značilno poudarjanje vloge naslovljenca. Zato pisna propaganda v tem času pogosto uporablja dialoške oblike in je usmerjena na konkretnega naslovljenca (v primeru predvolilne kampanje na specifični del volilnega telesa). Toda če mislimo, da se s tem poveča moč naslovljenca v komunikacijskem procesu, je to pogosto daleč od resnice. Vzemimo primer post-sovjetskega političnega propagandnega diskurza.

Volilna propaganda pogosto ponuja sistem vrednot, s katerim se posamezna politična opcija želi približati ciljni skupini svojih volivcev. Toda v trenutku, ko se vrednote pojavijo v političnem diskurzu, je jasno, da je odpošiljatelj tisti, ki jih vzpostavlja. Ta je namreč tisti, ki ocenjuje, katere vrednote so družbeno bolj zaželeno in sprejemljive. Tako hkrati oblikuje vrednostno sliko sveta svojega potencialnega volivca. Vzemimo na primer letake iz volitev za moskovskega župana leta 1996. Gre za material, ki promovira današnjega župana Jurija Mihajloviča Lužkova in bivšega predsednika Borisa Nikolajeviča Jelcina, ki sta skupaj nastopila proti Komunistični partiji. Bodimo torej pozorni na neposredno nagovarjanje in diskurz o vrednotah, ki se skriva v neizrečenem: "Mile ženske! Ob podpori Borisa Jelcina vam in vašim otrokom namenja moskovska oblast posebno pozornost. Danes je v Moskvi mogoče kupiti vse, kar si vam duša zaželi, in sam pojem čakanja v vrsti je izginil iz rabe. Moskva je obdržala sistem vrtcev in svetovalnic za ženske /.../ Jurij Mihailovič (Lužkov, op. M. U.) ima štiri otroke, medtem ko ima Boris Nikolajevič (Jelcin, op. M. U.) že štiri vnuke. Jurij Lužkov in Boris Jelcin sta prava moška in prava politika."⁴

Čeprav letak nagovarja ženske in čeprav gre za politično stranko zmerne opcije (nekomunistično in ne izrazito nacionalistično), je v letaku zaznati seksisti-

---

³ Konradova, 2004.

⁴ Tomskaja, 2003. Prevedel M. U.; če drugače ni navedeno, so vsi nadaljnji prevodi moji.

čen politični diskurz, ki predstavo o ženski reducira na podobo matere in “naku-povalke”. To posebej prihaja do izraza v zadnjem stavku, kjer sta v propagandi poli-tikov sopostavljena pojma “prava politika” in “prava moška”. Iz besedila je im-plicitno, da je pravi moški tisti, ki ima otroke, in da letak poziva žensko, naj gla-suje za tistega, ki ima veliko otrok (za pravega moškega). Ženske interese naj bi predstavljal “plodni” politik, ki ji bo omogočil nakup tistega, kar si zaželi. V leta-ku se implicitno skriva sistem vrednot, v katerem politična aktivnost pripada “pravim moškim”, medtem ko je ženska tista, ki rojeva, kupuje in glasuje za prave politike. Letak sodi v postsovjetsko obdobje, ker očitno propagira potrošniško družbo. Vrednota potrošniške družbe pa je, da si človek kupi tisto, kar si zaželi, brez čakanja v vrsti, značilnega za sovjetsko obdobje.

Iz diskurzivne analize danega letaka lahko vidimo, da perestrojka in politični kontekst 90. pomenita predrugačenje diskurzivnih strategij (letak ne nagovarja sovjetskega naroda, temveč “mile ženske”). Kljub temu gre za podajanje sistema vrednot (tako kot v sovjetskem obdobju), ki je “zapakiran” v drugih diskurzivnih strategijah.

V sodobni politični komunikaciji prihaja do spremembe odnosa med jezikom oblasti in jezikom opozicije. Za sovjetski sistem je bil značilen sistem politične diglosije. Medtem ko je v javnosti prevladoval uradni politični totalitarni jezik (nabor diskurzivnih struktur: gesel, parol, imen političnih instanc), je temu “nasprotoval” neuradni pogovorni jezik. Ta je z ironijo, šalami in kletvicami pa-rodiral uradni jezik in tako ščitil posameznika pred strukturami, ki mu jih je vsi-ljevala oblast. V nasprotju z diglosijo, ki je značilna za totalitarne sisteme, se je v 90. v Rusiji razvila politična polifonija, ki ponuja različne politične diskurze.

PRIMERI POLITIČNEGA DISKURZA DEVETDESETIH

Na začetku 90. je s perestrojko nastala težnja po formiranju novega političnega besednjaka. Ob “uvoženih” pojmi, ki naj bi označevali začetek nove dobe (kot so pluralizem, novo mišljenje), se je v političnem jeziku pojavila metafora pere-strojke, ki je obudila celo metaforično polje pojmov, označujoče proces vzpostavljanja novega sistema (npr. besedna zveza “arhitekt perestrojke”).

Leta 1991 se je zgodil neuspeli poskus vojaškega udara političnih krogov, ki so poskušali preprečiti razpad SZ. S tem sta bila potrjena konec sovjetskega imperija in začetek novega obdobja v ruski zgodovini. Ena od posledic je bila, da je post-sovjetska birokracija prevzela besednjak demokratične opozicije. Pojmi demo-

kracija, človekove pravice, tržišče, ki jih je prej v boju zoper režim uporabljala disidentska in demokratična opozicija, so zaradi vsakdanje uporabe postala "izpraznjena" gesla, ki niso vedno povezana s socialno-gospodarsko realnostjo. Tovrstni diskurz je uporabljala tudi Jelcinova stranka *Naš dom – Rusija*, ki je predstavljala interese vladajoče birokratske elite. Stranka ni imela izdelanega doslednega diskurza, ki bi jo razlikoval od drugih. Do večjih sprememb je prišlo leta 2000, ko je predsedniško mesto prevzel do tedaj neznani bivši obveščevalec Vladimir Putin, ki je za kratek čas opravljal funkcijo premiera. Preden se posvetimo analizi Putinovega diskurza, se bomo ustavili pri diskurzu dveh močnih političnih sil opozicije: komunistične partije in demokratov.

DISKURZ DEMOKRATOV IN KOMUNISTOV

Čeprav gre za dve opciji, ki sta izražali nasprotni politični identiteti volivcev (v vsakdanji komunikaciji je bilo pogosto vprašanje: Ali si komunist ali demokrat?,⁵ je v diskurzu obeh opredelitev moč opaziti skupne lastnosti). Še danes sta komunistična in "demokratična" opozicija edini sili, ki stojita nasproti elite na oblasti. Zato je lahko predpostaviti, da bosta obe uporabili diskurzivne strategije kritiziranja dominantne politike in diskurza.

Demokratični blok opozicije zajema različna gibanja, stranke in organizacije, ki jih je težko opisati kot enotno opozicijsko stranko. Gre za različne politične orientacije od sredinsko levičarskih do desno liberalnih, ki jih združujeta negativno ocenjevanje sovjetske preteklosti in imperativ boja za sistem vrednot, ki pomenijo idealno reprezentacijo demokracije. V diskurzu, ki danes kritizira vladajočo stranko, se pogosto pojavljajo isti koncepti, ki so bili značilni za demokratično opozicijo pred razpadom sovjetskega sistema in ob njem. Gre za značilne pojme kot so svoboda, človeške pravice, svoboda govora, liberalna ekonomija, ipd. Vzemimo npr. govor poslanke Irine Hakamade na protestu proti državnemu lastninjenju vplivne televizije NTV: "Mislili smo, da se za svobodo ni treba boriti, da je naše naravno okolje, a se je pokazalo, da se je za svobodo treba boriti /.../ Ni-mamo orožja, nimamo pravice, da bi (televizijskim, op. M. U.) programom dovolili oddajanje, a imamo svoj glas, zato gremo danes na ulico in spet začnemo govoriti o svobodi."⁶

---

⁵ Kitajgorodskaja, Rozanova, 2003, 170.

⁶ Norkin, 2001.

Zanimivo je, da se poslanka obrača na poslušalce v prvi osebi množine in tako z diskurzom ustvarja skupnost svojih privržencev – borcev za svobodo. Vodilna motiva sta svoboda in glas, ki spominjata na prvo obdobje glasnosti. Perlokucijske učinke poveča uporaba deiktičnega prislova “danes” (gremo na ulico). Opozorimo na diskurzivno strategijo poslanke: uporablja masko naivnega, nemočnega, ki se kljub svoji nemoči na ulici bojuje za najvišjo vrednoto: svobodo. Geslo “naše edino orožje je glas na ulici” je značilna strategija politika, ki računa na depriviligirano ciljno publiko.

V primerjavi z drugimi govori je relativna kvaliteta tovrstnega političnega govora,⁷ da ne izhaja iz sovraštva do nasprotnika, ki omejuje svobodo. Prisotnost nasprotnika je implicitna, označena s prikrajšanimi pravicami. Če skupina Hakamadove nima orožja in pravic, da bi programom omogočila delovanje, je implicitni nasprotnik zavračanje tega: gre za oblast, ki krati svobodo, ima orožje in deluje kot instanca, ki prepoveduje programe. Nasprotnik predstavlja nesvobodo in nedemokracijo, torej se v optiki “demokracije” opozicije enači s totalitarnostjo sovjetske oblasti.

Demokracija opozicija v političnem diskurzu ustvarja idealizirano reprezentacijo zgodovine: s svetlimi obdobji (pred revolucijo in prva leta perestrojke) in temnim obdobjem komunizma (časom nesvobode in totalitarizma). Današnja prokomunistična opozicija postavlja enačaj med predrevolucijskim in sovjetskim obdobjem. V nasprotju s sovjetskim diskurzom dedič komunistične partije stranaka KPRF pozitivno ocenjuje predrevolucijsko obdobje. Gre za pragmatično reinterpretacijo zgodovine. Oglejmo si diskurz politika Gorjačeva, v katerem povezuje “tisočletno” zgodovino in narod: “Tisoče in tisoče let živimo skupaj, ista zemlja nas je hranila. Ni bilo sile, ki bi nas zlomila in nas naredila šibke. Rusije ni bilo moč zavzeti, a narod je bil nepremagljiv.”⁸

Zanimivo je, da se v političnem diskurzu KPRF spreminja odnos do tradicije. Koncept tradicije, ki ga označujeta pridevnika “tisočleten” in “stoleten”, se vsebinsko združi s konceptom usode naroda. V prejšnjem sovjetskem govoru se je (z izjemo 2. svetovne vojne) poudarjal internacionalizem in obsojal reakcionarni tradicionalizem, sodobni diskurz te stranke pa ima patriotsko nacionalistični od-

⁷To seveda ne pomeni, da se v istem političnem bloku ne bodo znašli politiki, ki uporabljajo neposrednejši žalitveni diskurz, saj v istem bloku najdemo politike z različnimi jezikovnimi kompetencami.

⁸Kitajgorodskaja, Rozanova, 2003, 175.

tenek. Nacionalistični diskurz se danes bolj ali manj neposredno pojavlja v politični retoriki tako komunistov kot današnjega predsednika Putina. Pri opisu tega govora je mogoče uporabiti van Dijkov pojem “diskurz enakosti”,⁹ za katerega sta značilni dve strategiji. Na eni strani gre za pozitivno reprezentacijo lastne skupine, na drugi pa za negativno reprezentacijo drugega. Pri tem je treba upoštevati, da ena strategija največkrat implicira drugo. Zaradi politične korektnosti se nacionalistični diskurz najpogosteje pojavlja v obliki pozitivne avtorepresentacije. V našem primeru gre za klasično vzpostavljanje imaginarne skupnosti na osnovi imaginarnih pojmov, kot sta tradicija in teritorialna pripadnost, ki jo v našem primeru označuje metafora zemlje, ki že stoletja hrani ljudstvo.

Medtem ko je sovjetska propaganda povzdigovala sovjetski narod (imaginarno stopitev različnih ljudstev), sta se danes patriotizem in nacionalistični diskurz KP skrčila na pojem ruskega. V diskurzu politikov partije je tako pogosto mogoče naleteti na kalke formul iz sovjetskih časov – jezikovni princip tvorjenja političnih gesel se ne spremeni, zamenja se vsebina politične propagande: “veliki sovjetski narod” zamenja geslo “pravoslavni ruski narod”.

Kot primer, kako se diskurz nekdanje edine politične stranke prilagaja času, nam govori izjava Genadija Zjuganova, voditelja te politične stranke: “Lenina so pokopali naši očetje in dedi v skladu z rusko zgodovinsko tradicijo. Svete očete so pokopavali v jamah in samostanih. Sam sem bil v kijevisko-pečerskem samostanu in videl, kako so pokopani tisti, ki so se jim klanjali naši številni državljani.”¹⁰ V diskurzu predsednika KP prihaja do implicitnega sopostavljanja Lenina in pravoslavnih svetnikov, kar bi si bilo težko predstavljati pri sovjetskih komunistih. Vodja komunistične partije se prav nasprotno hvali s tem, da je obiskoval samostan, pri tem pa ohrani pojem “državljan” (rus. *graždanin*) – oznako, ki ima lahko konotacijo levičarske tradicije in revolucije.

Vidimo, da je za diskurz sodobnih ruskih komunistov značilno sprejemanje elementov diskurza drugih ideoloških opcij (nacionalističnega ali kvazireligioznega), pri čemer prihaja do zblíževanj nekoč izključujočih se pojmov. V tem primeru, kjer se v političnem diskurzu različni koncepti združujejo z namenom, da bi zapeljali volivca, bi lahko govorili o postmodernističnih strategijah. Bolj kot za ideologijo gre za ugajanje volivcem.

---

⁹ van Dijk, 2003, 266–269.

¹⁰ Zjuganov, 1992.

Iz naslednjega govora istega politika bo razvidno, da se ruski komunisti niso veliko oddaljili od diskurza hladne vojne: “In tako je po načrtih in scenarijih čez-oceanskih strokovnjakov pri nas organiziran razkol na idejno-nacionalni osnovi /.../ Toda nasprotnik ni, kot si pomislil, sovražnik, ki pripada tej nacionalnosti. Politično izhodišče tega razkola je nevideno izdajstvo našega predsednika. To je naša sramota /.../ Našo veliko državo so hoteli sežgati na ognju permanentne revolucije. Danes so jo pa poskušali požgati v imenu svetovne demokracije. To nobenemu ne bo uspelo! /.../ Naša gesla so vsem razumljiva in blizka. To so pravičnost, narodnost, patriotizem. Pravičnost, narodnost, patriotizem. Proletarci, združite se! Naj živi ljudska in pravična državnost ter patriotizem!”¹¹ Van Dijk definira diskurz neenakosti, ki ob pozitivni avtoreprezentaciji pogosto uporablja negativno reprezentacijo drugega. Ta strategija je v našem primeru dominantna. Gre za primer diskurza sovraštva, o čemer priča uporaba besed, kot so sovražnik, nasprotnik in izdajstvo. Za narodni razkol so odgovorni drugi: v prvem primeru čezoceanski strokovnjaki (ironična oznaka za ameriško politiko), v drugem izdajalec (predsednik). V prvem delu citata je podoba drugega razdeljena na zunanje in notranje sovražnika, v nadaljevanju pa se označi z zamikom v 3. os. mn. (hotelı so sežgati, poskušali so požgati). Tako se vzpostavi značilni nacionalistični diskurz, ki temelji na razlikovanju “našega” (naša velika država) in “njihovega” (ki grozi našemu in ne more z njim soobstajati).

Zanimivo je, da se zveze, kot so “permanentna revolucija” in “v imenu svetovne demokracije”, pojavijo kot označevalci negativnega. Obe sintagmi je namreč mogoče povezati s sovjetsko klišejsko formulo *V imenu svetovne revolucije*. Tako se kljub prizadevanjem ruskih komunistov, da bi ponudili nove politične vsebine in nove interpretacije zgodovine, njihov diskurz gradi iz jezikovnega materiala prejšnjih klišejev. Navezanost na sovjetski diskurz potrjuje eksklamacijski diskurz na koncu citata – naštevanje in ponavljanje gesel vrednot, ki se konča s predrugačeno formulo: namesto *Proletarci vseh držav, združite se!* Zjuganov uporabi *Patrioti, združite se*. Ugotovimo lahko, da so za diskurz prokomunistične opozicije značilni patriotski patos (tu pogosto prehaja v diskurz sovraštva), kritika oblasti (maska protestnika) in poskus ponujanja nove interpretacije zgodovine, pri čemer bi izbrisali odgovornost bivše KP. Kljub temu se diskurz komunistov po svoji strukturiranosti močno opira na bivši sovjetski diskurz. To potrjuje, da pe-

¹¹ Kitajgorodskaja, Rozanova, 2003, 176.

restrojka in politične spremembe niso pomenile popolnega brisanja sovjetske miselnosti in dediščine: kljub odpiranju Rusije na koncu prejšnjega sistema so novi kulturni teksti nastali na podlagi starega neuničenega sovjetskega ogrodja.

PUTINOVA RETORIKA

Konec 90. je bil v Ruski federaciji vse očitnejši neuspeh politike Borisa Jelcina: politični kaos (za oblast se borijo naftni in medijski mogotci ter elita, ki je obdajala Jelcina), inflacija rublja in gospodarska odvisnost od zahoda. Istočasno se je začel vzpon nove stranke *Edinaja Rus – Medved* (*Enotna Rusija – Medved*), ki je zagovarjala novo centralizacijo, ogroženo od interesov regionalnih elit. Leta 1999 je vršilec dolžnosti premiera Ruske federacije postal predstavnik omenjene stranke – Vladimir Vladimirovič Putin.

Po dveh zaporednih eksplozijah v Moskvi in Volgdansku jeseni istega leta je Putin dal izjavo, s katero je postalo jasno, da ne gre za enega v nizu hitro odstavljenih premierov: “Povsod bomo sledili teroristom. Tudi če jih dobimo na sekretu, jih bomo na mestu razbili.”¹² Tovrstna direktnost, okrutnost in raba slenga (rus. *sortir*, slengovski izraz za stranišče) ter vojaškega argoja (rus. *zamočit'*, *fentati*, *razbiti*) prej ni bila značilna za najvišje predstavnike ruske politike. Tako se je že pred 11. septembrom 2001 začel boj s “teroristi” z značilnim političnim žalitvenim diskurzom, čemur so sledili politični posegi. Putin je leta 1999 začel drugo vojno v Čečeniji, da bi “vedel red” in premagal “teroriste”. Prepričevanje, da bo uvedel red, vrnil Rusiji izgubljeni ugled svetovne sile in združil državo, ki so si jo razdelili oligarhi, je omogočilo njegovo prvo zmago na predsedniških volitvah leta 2000. Takrat se je začelo obdobje, ki je na spletnih straneh njegove stranke označeno kot “liberalni konservativizem”.¹³ Putin je vodil politiko centralizacije: ukinil je funkcijo krajevnih guvernerjev in izgnal vodilne medijske mogotce iz Rusije ter nacionaliziral njihovo premoženje.

Takšna politika se kaže v izjavi, ki se na spletni strani njegove stranke pojavlja kot geslo: Skupaj moramo narediti enotno, močno in spoštovanja vredno Rusijo. Drugače kot Gorbačov in Jelcin, Putin v svojih izjavah skoraj vedno uporablja prvo osebo množine: tako izraža imaginarno idejo, da predsednik govori v imenu vse nacije. Kot predsednik v državi z avtokratsko carsko tradicijo v svojem diskurzu postavlja enačaj med svojo funkcijo vladarja ter družbo in državo.

---

¹² Gamov, 2004.

¹³ Margelov, 2005.

Ideja enotnosti, kohezivnosti (v vsakoletnih predsedniških nastopih ponavlja besedo “konsolidacija”) in moči države so stalnice v njegovem diskurzu. To označuje tudi ime njegove stranke *Enotna Rusija – Medved*. Vzemimo njegov govor pred prvimi predsedniškimi volitvami leta 2000: “Ti trije meseci so pokazali, da se je ne glede na vse težave, ki so se pojavile zaradi dogodkov na severnem Kavkazu, družba v srečanju s splošno nevarnostjo konsolidirala, postali smo močnejši. A medtem ko so naši vojaki prelivali kri na severnem Kavkazu, so se po državi in za mejami širile laži.”¹⁴ Očitno gre za poskus upravičevanja vojne v Čečeniji in zavračanje kritik. Putin je v predvolilnem obračanju iskal podporo z že omenjenim besednjakom “kohezivnost družbe”, “moč”, “naši vojaki, ki prelivajo kri”. Pri tem nikoli ni govoril o vojni in svojo odgovornost prekrival z evfemizmi (“dogodki na severnem Kavkazu”). V nasprotno polje postavi impliciranega sovražnika: tistega, ki v državi in v tujini kritizira njegov poseg. Pri tem je več kot očitno, da gre za kritiko opozicijskih in tujih medijev.

Putinov diskurz lahko primerjamo z nacionalističnim diskurzom, ki smo ga opisali s primerom ruskih komunistov. Oba izhajata iz razlikovanja med ideološko in nacionalno bližnjo imaginarno skupnostjo (ki jo označujeta zaimsek “mi” in pridevnik “naši”) in oddaljenim – sovražnim drugim (zaimsek oni), pri čemer ni mesta za soobstoj. Toda v nasprotju s klasičnim nacionalističnim diskurzom (pri komunistih ali pri Vladimirju Žirinovskem, ki ga v članku ne obravnavamo) je Putinov diskurz bolj izdelan. Medtem ko je v 90. letih veljal mit o politiku, ki se spontano obrača k ljudstvu, ni znano, da Putinove govore sestavlja ekipa strokovnjakov z različnih področjih. Zato je med drugim njegov diskurz mešanica pojmov, prevzetih iz sodobnega političnoliberalnega žargona (zakoni tržišča, reforme, novejša tehnologije), iz besednjaka stalinizma (izdajalci, diktatura zakona), iz političnega slovarja slovanofilov iz 19. stoletja (sovražniki Rusije) in iz pogovornega jezika.

Na tem nepričakovanem mešanju različnih registrov temelji populistična stran njegovega diskurza. Ob popolni uradnosti, ki vsebuje elemente ritualiziranosti, se predsednik od časa do časa “spozabi” in izbruhne v napad. Tako je Putin po srečanju s predstavniki EU v Bruslju odgovoril novinarju francoskega *Le Monda* na vprašanje, ali je res, da ruska vojska v Čečeniji obračunava z neoboroženim ljudstvom: “Če pa si že želite postati islamski fundamentalist in se obre-

¹⁴ Leibin, 2004.

zati, vas povabim k sebi v Moskvo. Imamo multikonfesionalno državo in tudi strokovnjake za to vprašanje. Osebno bom predlagal, da vam naredijo operacijo, po kateri vam ne bo nič več zraslo.”¹⁵

Če analiziramo naslednjo izjavo, ki jo lahko umestimo v žalitveni diskurz, je jasno, da je ta implicitno usmerjena na ruskega bralca ali gledalca in to bolj kakor na francoskega novinarja. Namesto da bi odgovoril na novinarjevo vprašanje (o kršenju maksim), je postavil implicitni enačaj med tistim, ki kritizira rusko vojsko, in islamskim fundamentalistom.

Perlokucijska sila izjave v tem primeru sestoji iz dveh strategij. Na eni strani predsednik uporabi masko spontanosti – kljub ritualu tiskovne konference je on tisti, ki lahko postavlja in ruši konvencije: sredi uradnega vzdušja tiskovne konference zamenja register. Na drugi strani se s svojo izjavo obrača k zahodnim kritikom svoje politike in jih “verbalno” kastrira. To potrjuje odziv ruskih medijev, ki so po tiskovni konferenci pisali o tem, da je Putin obrezal Evropo.

O uspešnosti in populistični naravi njegovega diskurza priča dejstvo, da metafore in slengovski besednjak, ki ga Putin uporablja, ponarodijo. Oglejmo si primer neologizma, ki postane krilatica. Pred negotovim prihodom predsednikov baltskih držav v Moskvo na praznovanje šestdesetletnice zmage nad fašizmom so ruski novinarji vprašali predsednika, kaj meni o latvijskih pretenzijah na sporni Pitalovski okraj in kdaj bo podpisan sporazum o mejah. Putin je odgovoril: “Prej bodo dobili ušesa mrtvega osla.”¹⁶ Tako kot pri primeru odgovora francoskemu novinarju Putin krši vse konverzacijske maksime.¹⁷ Ne govori resnice – krši maksimo kvalitete. Njegov odgovor ni informativen, ne pove ničesar o sporazumu in je zato irelevanten v odnosu do cilja komunikacije – krši maksimo kvantitete in maksimo relevantnosti. Frazem, ki ga uporablja, ni ustaljen in ni razumljiv. “Oslovska ušesa” v ruskem jeziku označujejo napake, ki jih ni mogoče skriti.¹⁸ Tako krši tudi maksimo načina (njegov odgovor ni popolnoma jasen, čeprav naslovljenec lahko zasluži, da gre za norčevanje). Povejmo še, da neologizem “ušesa mrtvega osla”, ki je najbrž produkt piscev govora, danes postaja ustaljena fraza v ruskem jeziku, ki bi jo lahko v slovenščini prevedli s frazomom “figa v žepu”. Tako s pravico kršenja vseh konverzacijskih maksim in oblikovanjem novih besednih

---

¹⁵ Gamov, 2004.

¹⁶ Bubnov, 2005.

¹⁷ Gricevo terminologijo povzemamo po Crystal, 1998.

¹⁸ Ožegov, Švedova, 1999, 462.

zvez (“ušesa mrtvega osla”, “fentati, razbiti na sekretu”) Putin potrjuje svojo simbolno moč nad jezikom.

SKLEP

Poskušali smo predstaviti nekatere značilnosti ruskega političnega diskurza v zadnjem desetletju. Naš cilj je bil prikazati evolucijo konteksta in diskurza od Jelcina do Putina. V prvem obdobju so strankarski vodje neprenehoma predstavljali svoje pozicije v javnosti. Zato je množica glasov, ki jo v pričujoči študiji predstavljamo prek dveh značilnih diskurzov (demokratov in komunistov), bila medijsko bolj pokrita od samega predsednika.

V drugem obdobju se medijski prostor skrči: politični subjekt, ki največkrat nastopa v sferi javne politike, je predsednik. Ta se največ kaže na televiziji, medtem ko se glasovi opozicije pojavljajo v manj agresivnih medijih, kot so tisk in internet.

Anatolij Baranov, ruski strokovnjak za politično retoriko,¹⁹ opozarja na ritualiziranost Putinovega diskurza: razen izjemnih situacij sta najpomembnejša politična dogodka v Ruski federaciji predsednikov nagovor ob novem letu in letno poročilo o stanju federacije. Ritualnost predsednika lahko kaže stabilizacijo politične situacije, saj je vsak politični diskurz v stabilnem družbenem sistemu tako ali drugače ritualiziran. Toda sovjetska ritualiziranost političnega diskurza je bila odraz odsotnosti javne politike realnih političnih subjektov; podobno je danes. Iz tega bi bilo mogoče sklepati, da so bile ideje o glasnosti zgolj idealne reprezentacije z namenom, da bi se v 90. odtrgali od sovjetske kontinuitete. Tako razmišljanje nam narekuje Putinova Rusija, ko na spletni strani njegove stranke izvemo, da konec “naivnega liberalizma pomeni začetek liberalnega konservatizma”.²⁰ Toda tudi to je del manipulacije, ki se nam vsiljuje z medijskim političnim diskurzom.

BIBLIOGRAFIJA

Bonet, P. (2002): “Rossijskij prezident i obrezanie ‘nachinajushego’ islamista”, *El Pais*, dostopno na <http://www.inosmi.ru/stories/02/10/25/3193/163924.html>.

Bubnov, V. (2005): “Estonija poluchila ushi mertvogo osla”, *Pravda*, dostopno na http://www.pravda.ru/world/2005/5/73/210/20148_dogovor.html.

---

¹⁹ Konradova, 2004.

²⁰ Margelov, 2005.

- Chilton, A. P., Ilyin, M. V., Mey, J. L. (1997): *Political Discourse in Transition in Europe 1989–1991*, Amsterdam, John Benjamins Publishing Co.
- Crystal, D. (1998): *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*, Beograd, Nolit.
- Gamov, A. (2004): *Esli mozgi utekajut, znachit, oni est*”, *Komsomoljskaja pravda*, dostopno na <http://www.kp.ru/daily/23263/28345/>.
- Kitajgorodskaja M. V., Rozanova N. N. (2003): “Sovremennaja političeskaja komunikacija”, v: Krysin idr., 2003, 151–233.
- Konradova N. (2004): “Dolzhan li Putin obratit’ sja nacii?”, Intervju s Anatolijem Baranovym, dostopno na <http://www.polit.ru/analytics/2004/09/03/baran.html>.
- Krysin idr. (2003): *Sovremennyj russkij jazyk: social’naja i funkcional’naja differenciacija*, Moskva, Jazyki slavjanskoj kul’tury.
- Leibin, V. (2004): *Dusha naselenija: Tolkovanie temnyh mest vystuplenij Putina*, dostopno na <http://www.polit.ru/country/2004/05/27/soul.html>.
- Margelov, M. (2005): “Oficial’noj ideologii Rossii stal liberal’nyj konservatizm”, dostopno na <http://www.edinros.ru/news.html?rid=149&id=107622>.
- Norkin, A. (2001): “V Moskve proshla akcija v podderzhku telekompaniji NTV – Televizionnye peredachi o mitinge v podderzhku NTV”, dostopno na http://www.yabloko.ru/Publ/2001/2001_4/010409_ntv_miting_msk.html.
- Ožegov, S. I., Švedova, N. J. U. (1972): *Slovar’ russkogo jazyka*, Moskva, Russkij jazyk.
- Suhockij, K. (2004): “Putinizmi – ‘produmannyj lichnij epatazh’?”, dostopno na http://news.bbc.co.uk/go/pr/fr/-/hi/russian/russia/newsid_3535000/3535811.html.
- Tomskaja, M. V. (2003): “Gendernyj aspekt reklamy (na materiale social’nyh reklamnyh tekstov)”, dostopno na <http://www.gender-cent.ryazan.ru:8101/school/tomskaya.html>.
- van Dijk, T. A. (1993): “Principles of critical discourse analyses”, *Discourse & Society* 4/2, 249–283.
- Zjuganov, G. (1999): “Russkie tradicii v ponimanii komunistov”, dostopno na http://www.sotnia.ru/ch_sotnia/t2000/t8109.html.
- Whilson, J., (1990): *Politically speaking*, Oxford, Basil Blackwell.
<http://www.edinros.ru>
<http://www.electionworld.org/russia.htm>.